

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MİZAH GAZETECİLİĞİNİN ÖNEMLİ BİR ÖRNEĞİ: *BOŞBOĞAZ* ile *GÜLLABİ*

Gökay DURMUŞ*

Geliş Tarihi: Ocak, 2018

Kabul Tarihi: Nisan, 2018

Öz

II. Meşrutiyet Dönemi, Türk toplumunun her açıdan önemli değişiklikler ve yenilikler yaşadığı bir dönemdir. Basın, bu dönemde yenilenen ve ivme kazanan en önemli kurumlardan birisidir. Bu nedenle dönem basınına yönelik birçok araştırma mevcuttur. Fakat Meşrutiyet'in neredeyse ilk ve önemli mizah gazetelerinden biri olan *Boşboğaz ile Güllabi* gazetesi henüz tam anlamıyla tahlil edilmemiştir. Bu boşluğu giderme çabasıdaki çalışmada, önce tarihsel süreç takip edilmiştir. II. Meşrutiyet öncesi ve II. Meşrutiyet dönemi basın faaliyetleri ile yine söz konusu dönemlerde mizah gazeteciliğinin tahlili ile yapılan takip, *Boşboğaz ile Güllabi*'nin nasıl bir ortamda doğduğunu göstermektedir.

Çalışmada daha sonra gazete hakkında genel bilgiler verilmiş ve gazetenin önemli köşeleri tanıtılmıştır. Gazetenin yayın politikası ise üzerinde ısrarla durulan meseleler eşliğinde tahlil edilmiştir. Çalışma *Boşboğaz ile Güllabi*'de yayımlanan karikatürler hakkında verilen bilgilerle sona ermektedir.

Anahtar Sözcükler: II. Meşrutiyet, basın, mizah, *Boşboğaz ile Güllabi*.

AN IMPORTANT EXAMPLE OF HUMOR JOURNALISM IN SECOND CONSTITUTIONAL ERA: THE CASE OF *BOŞBOĞAZ* ile *GÜLLABİ*

Abstract

Second Constitutional Era is a period during which Turkish society experienced many important changes and innovations in various terms. Press is one of the most important organizations as it was renewed and gained speed during this period. Hence, there are many studies devoted to the press in this period. However, one of the first and most important humor newspaper, known as *Boşboğaz ile Güllabi*, is not thoroughly analyzed yet. This study aims to eliminate this lack, and followed a chronological order. The study involves press activities before the Second Constitutional Era as well as during the period itself. The study also dwells on an analysis of humor journalism in this period. Therefore, the study reveals the environment in which *Boşboğaz ile Güllabi* was born.

The study offers information about the newspaper as well. The important columns of the newspaper were introduced. The publishing policy of the newspaper was analyzed in line with the issues which were emphasized. The study ends with information on caricatures published in *Boşboğaz ile Güllabi*.

Keywords: Second Constitutional Era, press, humor, *Boşboğaz ile Güllabi*.

* Dr. Öğr. Üyesi; :Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, gokaydurmus36@hotmail.com.

Giriş

Söz'ün unutulabilirliğine karşı *Yazı*'yı kullanabileceğini keşfeden insanoğlu, kendisini ve yaşadığı dünyayı anlama çabasını, haber alma ve iletme güdüsüyle birleştiren gazeteciliğin ilk adımlarını da atmış olur. Bugün, ilkçağlarda; Babilonyalıların vak'anüvistler aracılığı ile olayları kayıt altına aldığı, Mısırlıların papirüs gazetelerde itiraz ve cevap hakkı kullandığı, hatta mizahi gazetelere sahip olduğu, Çinlilerin gazetecilik faaliyetleri yürüttüğü, Yunanlıların Ori ve Efimerit'lerinin gazeteye benzer vesikalar olduğu bilinmektedir. Romalılarda ise *acta diurna*'ların bugünkü gazetecilere benzeyen özel memurlar tarafından toplanan haberler ihtiva ettiği bilinmektedir. (Ertuğ, 1970: 14-16, Oral, 1967: 23).

12, 13. yüzyıllarda elle çoğaltılan haber mektupları, havadis mektupları, Hristiyanların ve Müslümanların haberleşme ihtiyacını gideren vasıtalarlardır. (Ertuğ, 1970: 21) 15. yüzyıl sonlarında bu haber mektupları basılı hale gelir ve insanlık için bir kazanç kapısı daha açılmış olur. Tabii bunda matbaanın icat edilmiş olmasının rolü büyüktür. Matbaanın olduğu gibi, gazetenin de vatanı Almanya'dır. Modern manada ilk gazete Almanya'da 1605'te çıkartılmış olan *Niew Tydinghen* başlıklı gazetedir. (Oral, 1967: 25) Sonrasında ise Amerika'dan Hindistan'a, bütün dünyada gazetecilik faaliyetleri hızla gelişir.

Ülkemizdeki gelişmeler ise yukarıda özetlenen süreçten farklı seyreder. Çünkü Osmanlı Devleti'nde ve İslâm ülkelerinde basım faaliyetleri başlamadan önce, Avrupa'da Arap harfleriyle kitap baskıları söz konusu olur. (Ertuğ, 1970: 87, Oral, 1967: 43) Bunun etkisi ile olsa gerek, Osmanlı sınırlarında ilk basım faaliyetleri; Yahudi, Rum, Ermeni ve Cizvitler tarafından gerçekleştirilir. (Ertuğ, 1970: 92, Oral, 1967: 43) İbrahim Müteferrika'nın 1727'de ilk Türk matbaasını kurması ise İstanbul'da; Mühendishane, Üsküdar, matbaaları ile çeşitli Taş-Basma matbaaların açılmasına zemin hazırlar ve buralarda Türk basınının temelleri atılır. (Ertuğ, 1970: 125-133)

1. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e, Osmanlı Basımına Kısa Bir Bakış

1828'de Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın girişimleriyle Mısır'da yayıma başlayan *Vakayi-i Mısriye*, ilk Türk gazetesidir. (Topuz, 2011: 13) Mehmet Ali Paşa, bu gazete ile yetinmez ve 1830'da Girit'te *Vakayi-i Giridiye* adlı Türkçe yanında Yunanca'nın da kullanıldığı bir gazete daha çıkarttırır. (Topuz, 2011: 15) Ülkenin başkentinde, İstanbul'da Türkçe yayımlanan ilk gazete ise *Takvim-i Vakayi*'dir. Gazetenin 1831'de çıkması, ülkemizde matbaanın kurulmasından ilk gazete yayımına kadar geçen sürenin, yüz yılı aştığını gösterir. Daha sonra *Ceride-i Havadis* (1840), *Tercüman-ı Ahval* (1860), *Tasvir-i Efkâr* (1862), *Muhbir* (1866),

Basiret (1869) *İbret* (1870) gibi gazetelerle Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faaliyetleri profesyonel manada ilerlemeler gösterir.

1860'lı yılların basın ortamındaki bu parlaklık, ülkenin gerçekleriyle örtüşmemektedir. Çünkü ülke iç ve dış politikada yoğun bunalımlar yaşamaya başlamıştır. Bu durum, kontrol altında tutma politikaları ile bertaraf edilmeye çalışılınca ilk hedeflerden birisi, basın olur. Böylece ülkede basına yönelik ilk baskı faaliyetleri de başlar. 1858'de çıkarılan Ceza Kanunu, 1864'te yayınlanan ilk Matbuat Nizamnamesi, 1867'de yürürlüğe konulan Âli Kararname gibi uygulamalar, basını denetleme çabaları ve yasaklar içerir. Sonuncusu, yani Âli Kararname, *Muhbir*'in kapatılmasına ve Ali Suavi'nin Kastamonu'ya sürülmesine neden olurken aynı akıbete *Tasvir-i Efkâr*'dan dolayı Namık Kemal ve Ziya Paşa da uğrarlar. (Gevgilili, 1983: 205).

Topuz'un, "*Türk basınının en karanlık çağı*" olarak nitelendirdiği Sultan II. Abdülhamit döneminde ise basın-iktidar gerilimi iyice artar. (2011: 53) 1878'de Mebusan Meclisi'nin kapatılması ile ivme kazanan sansür faaliyetleri; Türkçe ve azınlık dilleriyle yayın yapan gazeteleri, ülkeye dışarıdan gelen yabancı gazeteleri, yerli ve yabancı kitapları kapsar. Öyle ki kimi sözcükler yasaklanır, kitaplar yakılır, gazeteciler ve dış basın ise parayla susturulmaya çalışılır. (Topuz, 2011: 54-64) Bu dönemde ancak, *Tercüman-ı Hakikat* (1878), *Sabah* (1882), *İkdam* (1894) gibi gazeteler yayındadır.

2. II. Meşrutiyet Dönemi Basın Hareketliliği

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Türk basını yıllardır hasretini çektiği özgürlüğe kavuşur ve 25 Temmuz 1908 sabahı ilk kez sansürsüz yayın söz konusu olur. (Topuz, 2011: 82) Bu özgürlük ortamını fırsat bilen insanlar tarafından, ilk iki ay içinde iki yüzden fazla gazetenin imtiyazı alınır. Gazete tirajları iki binden elli bine kadar yükselir. (Topuz, 2011: 83) 31 Mart'a kadar yaklaşık üç yüz elli gazete ve dergi yayın yaparken (Kabacalı, 2000: 133) bu sayı ilk üç yılda altı yüz yedi civarına çıkar. (Topuz, 2011: 84) Oral'ın dönemdeki en kârlı iki sahadan biri olarak nitelediği "*gazete çıkarma*" eylemi, adeta "*gazete tufanına*" dönüşmüştür. (1967: 176-177) Gazeteler birbiri ardına çıktığı gibi, birbiri ardına kapanmakta, tam bir basın çılgınlığı yaşanmaktadır.

Fakat iç ve dış politikada hassas bir dönemden geçiliyor olması bu kez de İttihat ve Terakki Cemiyetinin, hedef olarak basını seçmesine neden olur. 31 Mart vakasının da sonucu olan baskılar, II. Abdülhamit dönemini aratmayacak cinsten uygulamalara yol açar. Temmuz 1909'da kabul edilen Matbuat Kanunu ile basın özgürlüğü sınırlanır ve basın üzerinde geniş bir baskı rejimi söz konusu olur. (Topuz, 2011: 85) Basının İttihatçılar lehinde ve aleyhinde ikiye

bölünmesi, yine gazetecilerin parayla susturulması ve satın alınması ve nihayet Hasan Fehmi, Ahmet Samim, Zeki Bey, Hasan Tahsin gibi gazetecilerin öldürtülmesi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin basın üzerindeki denetleme çabalarının birkaç numunesidir. (Topuz, 2011: 87, Gevgilili, 1983:208).

3.II. Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Mizah Basını

Türklerin 12. yüzyıldan itibaren, mizahi öğeler taşıyan edebî eserler verdiği bilinmektedir. (Kortantamer, 2014: 605) Zaman içinde kıssahan şehnâme hân gibi anlatıcılar yanında meddahlar ortaya çıkar ve meddahlık geleneği 16. yüzyılda yaygınlaşmaya başlar. (Kortantamer, 2014: 605) Yazılı mizah ise 13. yüzyılda fakir iken 14. yüzyılda bir zenginlik söz konusu olur. Bu zenginlik 19. yüzyılda Divan şiirinin devrini tamamlamasına kadar sürer. (Kortantamer, 2014: 605-606) Bunda sosyal yaşama, gazetenin dahil olmasının payı vardır. Basın, artık sözlü ve yazılı edebî eserlerdeki mizah unsuruna katkı veren önemli bir yardımcı vasıta. Hatta sırf mizahi karakter taşıyan gazeteler söz konusu olaya başlamıştır.

Türk basınında süreli ilk mizah yayını, *Terakki* gazetesinin eki olan *Terakki Eğlence*'dir. (1869) Aynı gazetenin ikinci mizahi ilavesi ise *Letaif-i Âsar*'dır. Bu iki mizah eki 1872 yılına kadar yayın hayatında kalır. (Varlık, 1985:1093) Teodor Kasap'ın çıkardığı *Diyojen* ise (1870) Osmanlı Devleti'nde ilk mizah gazetesidir. (Varlık, 1985: 1093) *Çingiraklı Tatar* (1872), *Latife* (1874), *Şafak* (1874), *Kahkaha* (1874), *Tiyatro* (1874), *Çaylak* (1877), *Geveze* (1875), *Kamer* (1875) önemli ilk mizahi basın örnekleridir. (Altın, 2014: 30-36) Adı geçen gazeteler de Sultan Abdülaziz döneminde basına uygulanan sansürden nasibini almıştır. Örneğin gazetelere gönderilen tebliğ ile yayınların Matbuat İdaresi tarafından denetleneceği bildirilmiştir. (Altın, 2014: 239) Mizahi basının öncüsü *Diyojen*'in dört kez kapatma cezası alması, devamı niteliğinde olan ve yine Teodor Kasap'ın çıkardığı *Hayal*'in de aynı cezaya maruz kalması, yönetimin mizaha duyduğu tepkiye örnektir. (Varlık, 1985: 1094).

Sultan Abdülhamit ise iktidara geldikten sonra mizah gazete ve dergilerini tamamen yasaklar. Bu dönemde yayında olan mizahi basın, ya önceki dönemlerden devralınmıştır ya da yurt dışı kökenlidir. (Altın, 2014: 42) Yani Osmanlı toplumu II. Meşrutiyet'e kadar mizah organı göremez. Bu açığı yurt dışında Jön Türkler kapatmaya çalışır. *Hayal* (Londra, 1895), *Beberuhi* (Cenevre, 1898), *Pinti* (Kahire, 1889), *Dolap* (Falkestone, 1900), *Tokmak* (Cenevre, 1901), gibi yayınlar, yurt dışında Jön Türkler tarafından çıkarılır. (Bozaslan, 2016: 158, Varlık, 1985: 1097).

4.II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Mizah Basını

II. Meşrutiyet'in ilanı ile büyük bir özgürlük ortamı elde eden basın mensupları, uzun yıllardır yasak olan mizaha da ilgi göstermeye başlar. Mizah basını tam bir patlama yaşar. (Varlık, 1985: 1097) Öyle ki İstanbul ve Anadolu'da, Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, hiç vakit kaybetmeden onlarca mizahi gazete söz konusu olur. Altın, bu dönemde doksan iki mizah gazetesinin çıktığını belirtir. Bu sayıya, azınlıkların çıkardığı mizah gazeteleri ile Arapça yayın yapan mizahi gazeteler dahil değildir. (2014: 65-72) Çeviker ise mizah basınındaki hareketliliği kimi yayınları temel alarak ispata çalışır. Buna göre *Cem* yalnızca İstanbul'da on iki bin satmıştır. *Eşek*'in ilk iki baskısının kırk iki bin, *Cart Beyim*'in ise elli bin satıldığı bilinmektedir. *Karagöz ve El-Üfürük* de ikinci baskılarını yapmışlardır. (1988: 37).

Nicelikteki bu zengin görünüm, niteliğe yansımaz. İvedilikle hareket etme güdüsü ve sayı çokluğu, mizahi basının kalitesini düşürür. Nitekim Varlık da bu sahadaki ürünlerin bir bölümünün, kaba bir mizah anlayışına sahip olduğunu, bir bölümünün de Fransız mizahının tesirinde hareket ettiğini belirtir. (1985: 1079) Söz konusu olumsuzluk, mizahi karakterli yayınların çoğunun, ilk günlerin coşkusu geçtikten sonra, kapanmasına, ad değiştirmesine neden olur. Fakat kapanmaları sadece bu nedene bağlamak da doğru değildir. Yukarıda belirtildiği gibi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin, basının ikiye bölünmesine vesile olması, muhalif basına karşı sert tutumu da mizah basınının uzun yıllardır aradığı özgürlüğün elinden alınması anlamına gelir. (Çeviker, 1988: 37).

5.Boşboğaz ile Güllabi Hakkında Genel Bilgiler

Boşboğaz ile Güllabi, yukarıda özetlenen basın ortamında yayın hayatına atılmış bir mizah gazetesidir. İlk sayısında 24 Temmuz 1324 Perşembe tarihi bulunan ve bu yönüyle II. Meşrutiyet döneminin önemli ilk mizah gazetesi olma özelliği taşıyan (Çeviker, 1988: 135) gazete, 1 Kanun-ı Evvel Pazartesi yayımlanan 36. sayı ile kapanır. Gazetenin ilk sayısında, sahibinin Hüseyin Rahmi, naşirinin ise Tüccarzade İbrahim Hilmi olduğu bilgisi mevcuttur. Bu ilk sayıdan 5. sayıya kadar muharrirler olarak Hüseyin Rahmi ile Ahmet Rasim'in adı geçer. Ruhsatı da Hüseyin Rahmi adına çıkan (Altın, 2014: 74) gazetenin sloganı şudur: “*Şathiyyat içinde müdafaa-i hukuk vatan ve millete hadim musavver mizah gazetesidir.*” Gazetenin ilk sayfasında ve büyük puntolarla yazılmış gazete başlığının altında yer alan bu ifadenin 36. sayıya kadar, ne içeriği ne de yeri değişir. 4 sayfalık bir gazete olan *Boşboğaz ile Güllabi* pazartesi ve perşembe günleri yayımlanır. Gazetenin ilk sayısında, kapak sayfasındaki karikatür altında bir ihtar vardır. Bu ihtarda gazetenin geçen perşembe günü ilk sayısını yapmak üzere hazırlandığı, fakat *Millet* gazetesinin yoğunluğu nedeniyle bir haftalık gecikme yaşandığı belirtilir ve

okurdan af dlenir.¹ Gerçekten de gazete *Millet* gazetesi matbaalarında basılır. Bu bilgi ilk sayıdan son sayıya kadar kapak sayfasında, abone ve satış için *Millet* gazetesine başvurulması gerektiğine dair cümle ile her sayının son sayfasında: “*Matbaa-i Osmaniye-Millet gazetesi*” şeklindeki ifade ile belirtilir. Bu ve benzeri bilgiler, örneğin yine kapak sayfasında abone bedelinin belirtildiği ifade, okurdan gelen her türlü evrakın, gazetenin hacmi oranında yayınlanabileceğine dair bilgi de her sayıda mevcuttur ve bu bilgilerin yerleri hiç değişmez.

Gazetenin sahibi ve sermuharriri Hüseyin Rahmi, *Sabah*'tan *İkdam*'a birçok gazetenin kadrosunda yer almış, birçok gazetede çeşitli eserleri tefrika edilmiş, yani edebiyatçı kimliğini gazeteci kimliği ile de beslemiş bir isimdir. Aynı şekilde ilk dört sayıdan sonra ismi anılmayan ve bu nedenle gazeteden ayrıldığı anlaşılan Ahmet Rasim de Türk basın tarihinin önemli bir üyesidir. Gazetenin yayın hayatına bu isimlerin katkısıyla atılmış olması mühimdir. Gazetenin yüksek satış oranı yakalaması, (Sevengil, 1944: 56) bahsi geçen isimlerden kaynaklanmış gibidir.

Gazete, sadece 23. ve 24. sayılar arasında, Ramazan bayramı nedeniyle bir haftalık ara verir. Aynı şekilde Hüseyin Rahmi de sadece bir hafta gazeteden uzak kalır. Bu bilgi, 28. sayıdaki “*Rica-yı Mahsus*” başlığında ve ilk sayfada yer alan açıklama ile belirtilir. Buna göre Hüseyin Rahmi'nin sağlık problemleri vardır ve gazete, yazar sıhhatine kavuşana kadar Hilmi Efendi'nin başkanlığındaki bir heyet tarafından çıkarılacaktır. Adı geçen Tüccarzade İbrahim Hilmi Bey, Hüseyin Rahmi'nin yakın dostudur. Sevengil'in, Hüseyin Rahmi'nin “*hemen hemen bütün eserlerinin tâbii olan kitapçı İbrahim Hilmi*” (1944: 18) ifadesiyle andığı bu şahsa Hüseyin Rahmi, “*Sizden başka dostum*” yok diyecek kadar güvenmektedir. (1998: 64) Gazeteye destek veren bir başka isim Ahmet Rasim ise 2, 5, 6. sayılarda “*Şehir Mektubu*” köşelerini hazırlar. Mithat Cemal ise 14, 15, 17. sayılarda yer alan “*Kamus-ı Hürriyet*” başlıklı yazısıyla dikkat çeker. Bu isimler dışında, Ahmet Hamdi, Besime T. gibi imzalar, *muharrerat* başlığındaki yazılarda görülür ve bunların okur imzaları olduğu anlaşılmaktadır.

Gazetede imzalı yazılar dışında bol miktarda imzasız yazı da söz konusudur. Bunların tümünün Hüseyin Rahmi'ye atfedilmesi mümkündür. Muharrir olarak sadece Hüseyin Rahmi'nin adının geçmesi bir yana bunların hep aynı üslubu taşıması, imzasız yazıların Hüseyin Rahmi tarafından hazırlandığını ortaya koymaktadır. Örneğin imzasız yazı dizileri ve tefrikalar da Hüseyin Rahmi'nindir. Gazetede ilk olarak 3. sayıda başlayan ve 11. sayıda son bulan “*Şimdiki Modalardan: Yan Kesiciler Kulübü*” başlıklı yazı bunlardan birisidir. Bu yazı bittikten

¹ Dolayısıyla *Boşboğaz ile Güllabi*, ilk sayısında 24 Temmuz'a yani Meşrutiyet'in ilanından bir gün sonraya işaret ederse de aslında ilk sayı 28 Temmuz 1324 tarihinde yayımlanmıştır. Bu nedenle Hamza Altın'ın, bu ihtarda gazetenin reklâm amacı güttüğüne dair düşüncesi, doğru bir sav gibi gözükmemektedir. (2014: 74).

sonra 12. sayıda başlayan ve 26. sayıda biten “*Bir Seyahat-i Acıbe*” başlıklı yazı ise Hüseyin Rahmi’nin hikâye hitaplarına da girer.² *Bir Muamma* başlıklı yazı dizisi ise gazetenin son sayılarında göze çarpar. 26. sayıda birinci, 27. sayıda ikinci bölümü tefrika edilen anlatıya, 35. sayıya kadar ara verilir. 35. sayıda ise özet verildikten sonra üçüncü bölüm, 36. sayıda dördüncü bölüm yayımlanır. Yine bu anlatının da Hüseyin Rahmi’ye ait olduğu ortadadır.

Bu noktada ilginç olan, gazetenin 35. sayısında, yani sondan bir önceki sayıda, *Bir Muamma* başlıklı anlatının neşrinin devam edeceğinin bildirilmesidir. Yani gazete, yayına ara veya son verme hazırlığı içindeymiş gibi durmamaktadır. Bu durum akılda, gazetenin yeni bir yazı dizisinin reklamını yaparken niçin aniden kapandığı sorusunu doğurmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucu, kesin bir bilgi edinememekle birlikte, birtakım nedenler tespit edilebilmiştir. Buna göre gazetenin kapanmasında, uğradığı kanuni takibatların etkisi söz konusu olabilir. Şöyle ki 8. sayıda “*Bak gazetecinin biri ne yazmış*” şeklinde başlayan havadiste, bazı askerlerin kadınları heveslerine alet ettiği şeklinde bir açıklama geçer. Boşboğaz bu açıklamadan sonra, “*Bu havadisi hangi gazete yazmış?*” der ve bunu gerçekçi bulmadığını belirtir. (Sayı 8, 21 Ağustos 1324) Fakat buna rağmen gazete bu yazıdan dolayı tepki çeker, hatta konu mahkemeye intikal etmeden önce araştırma için bir komisyon toplanmasına karar verilir. (Altın, 2014: 80) Hüseyin Rahmi ise 9. sayıda (25 Ağustos 1324) “*Arz-ı Mazeret*” başlığındaki yazıda, bahsi geçen ifadenin bir alıntı olduğunu ve kendi fikirlerini yansıtmadığını belirtir. Ardından, kendisi de bir asker çocuğu olduğu için³, askere ve orduya büyük hürmet beslediğini ifade eder. Yapılan hatadan dolayı askerlerden özür dileyerek bitirdiği yazısının altına imzasını da atar.

Anlaşılan o ki bu özre rağmen, sonraki süreçte gazetenin siyasal iktidarla arası yine açıktır. (Çeviker, 1988: 135) Çünkü gazete farklı kanuni takibatlara da uğrar. (Altın, 2014: 80) Örneğin, “*Haklarında ta’kibat-ı ‘adliye icra olunan gazeteler*” şeklindeki ifade ile başlayan bir resmi belgede, *Boşboğaz* gazetesi için, “*çıkma muzırradır*” ifadesi kullanılmıştır. Belgenin altında, adı geçen gazetelerin sahiplerine, kanuni tatbikata uğrayacaklarına dair pusulanın gönderildiği de belirtilmiştir. (BOA. DH. MKT 02726) Bu kanuni takibatların Hüseyin Rahmi’nin motivasyonunu etkilediği düşünülebilir. Nitekim 33. sayıda ve ilk sayfada yer alan “*Kimseye Dokunmayacak Sözü Nerede Bulmalı?*” başlıklı yazı, bu bağlamda okunması gerek bir yazıdır. (20 Teşrin-i Sani 1324) Anlaşılan o ki *Boşboğaz ile Güllabi*, İttihat ve Terakki Cemiyetinin basını kontrol altında tutma çabalarından rahatsız olmuştur.

² Bu hikâye, “*İki Hödüğün Seyahati*” adı ile *İki Hödüğün Seyahati*, *Kesik Baş* başlıklı kitapta geçer. Bknz. Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1995). İstanbul: Özgür Yayınları.

³ Gerçekten de Hüseyin Rahmi’nin babası, Erzurum mevki kumandanı iken ölen Mehmet Sait Paşa’dır. (Sevengil, 1944: 24, Tansel, 1993: 655).

Gazetenin kapanma nedenlerinden bir diğeri de basın ortamındaki hareketlilik olabilir. Aşağıda tahlil edileceği gibi, bu hareketliliği sert sözlerle yeren gazete, benzer yayınların çoğalmasından rahatsız olmuş gibidir. 1908’de Meşrutiyet ilan edildiğinde dört adet günlük gazete var iken (Gevgilili, 1983: 210) kısa sürede sayıları yüzleri bulan gazete bolluğu, basın ortamında bir “*düşünce anarşisi*” yaratmıştır. (Gevgilili,1983: 210) Dolayısıyla her parası olanın gazete imtiyaz hakkı alması, her eli tutanın makale yazması, her espri yeteneği olanın mizah yapmaya çalışması, *Boşboğaz ile Güllabi*’yi, devrini tamamlamış olduğu inancına taşımış olabilir. Nitekim Hüseyin Rahmi bir müddet sonra, “*Boşboğaz Gazetesinin hukuk-u imtiyaziyesini Karagöz Gazetesi muharriri Mahmud Nedim Bey’e terk eder.*” (BOA. DH. MKT 02720).

5.1. Gazetenin Önemli Köşeleri

Muhavere

Bu başlık gazetenin hemen her sayısında söz konusudur. 5. sayıdaki Çiçekçioğlu ile Oğlan Salaman arasındaki muhavere hariç (11 Ağustos 1324) muhavereler Başboğaz ile Güllabi arasında geçer. Güllabi eğitimsiz, cahil olduğu düşünülebilecek -bunu kendisi de sık sık itiraf eder- bir kişidir. Muhaverelerin bilge kişisi Boşboğaz’dır. Güllabi duyduklarını, okuduklarını yanlış anlar, yanlış yorumlar. Onu düzeltmek ve uyarmak Boşboğaz’ın temel görevidir.

Örneğin 3. sayıdaki (4 Ağustos 1324) muhavere Boşboğaz *Sabah* gazetesinden bir makale olur. Makalede “*Ne kadar bozulacak şeyle ne kadar yapılacak şey karşısında bulunduğumuza dikkat edenlerin zihninde ev değiştirenlerin hissettikleri perişanî-i efkâra benzer bir dağdağa olmak lazım*” ifadeleri geçer. İkili bu ifadelerin sembolist olduğu yorumunu yapar. Bu yorumdan yola çıkarak ironik bir tavır takınma görevi Boşboğaz’a düşer. Boşboğaz, “*yapılacak şey*”, “*bozulacak şey*” ifadelerinden hareketle Fuat Paşa’nın Feneryolu’nda yaptırdığı köşke ve inşaat faaliyetlerine telmih yapar. Hâlbuki *Sabah* söz konusu ifadelerle siyasal sosyal yaşamın köklü değişikliklere ihtiyacı olduğunu vurgulamak istemiştir.

Yine 10. sayıda (28 Ağustos 1324) Boşboğaz ile Güllabi “*reaksiyon*” kelimesinin Arapça ve Türkçe karşılığı üzerinde dururken sıra “*hürriyet*” kelimesinin zıddını bulmaya gelir. Yanlış anlamalarla ve düzeltmelerle devam eden muhavere, siyasi düzene yönelik eleştirilerle son bulur.

Müktesebat

Boşboğaz ile Güllabi’nin 1. sayısında, 2. sayfada “*İlk İfade*” başlıklı bir yazı söz konusudur. Bu yazıda: “*Boşboğaz cerâid-i sâ’ireden lisân-ı latîfe perdâzına dolayacağı sözleri ‘ale’l-ekser halka beş on defa okutturulması lâzım gelen ‘ibârât-ı müfide meyânından intihâb*

edecektir” ifadeleri geçmektedir. Gerçekten de gazete 36 sayı boyunca bu açıklamaya sadık kalır. Gazetede ki müktesebat köşesi bunun delilidir. Bu köşede *İkdam*, *Yeni Gazete*, *Mizan*, *Sabah*, *Tanin*, *Tercüman-ı Hakikat* gibi ciddi gazetelerden yapılan alıntılar yanında; *Geveze*, *El-Üfürük* gibi mizah gazetelerinden de alıntılar söz konusudur. Bu alıntıları eğer ciddi bir tavır takınılacaksa Boşboğaz, nükteli bir yaklaşım söz konusu olacaksa Güllabi yorumlar. Örneğin 13. sayıda (8 Eylül 1324) yapılan alıntıda, *Tercüman-ı Hakikat*’ten, sokakların, köprülerin halk için yapılmış yapılar olduğuna dair bir yazı alıntılanır. Boşboğaz alıntıya, kimsenin bu fikre itirazı olmadığı karşılığını verir. Bu karşılığın hemen altında yine *Tercüman-ı Hakikat*’ten, İstanbul halkının vapurlarda rahatsız olduğuna dair cümleler alıntılanır. Boşboğaz da bu ifadelerle katılır ve kaba insanlar nedeniyle halkın vapura binmek yerine yürümeyi tercih noktasına geldiğini söyler.

Muharrerat

Daha önce belirtildiği gibi *Boşboğaz ile Güllabi*’nin her sayısının kapağında, okur tarafından gönderilen evrakın değerlendirileceğine dair bir ifade bulunmaktadır. Muharrerat köşesi, gazetenin önemli bir köşesidir. Bu köşe her sayıda yer bulur ve söz konusu amaca hizmet eder. Bu köşede Anadolu ve İstanbul’dan gelen okur mektupları yayımlanır. Bunlar içinde şüirden fıkra, yeni çıkan bir gazete haberinden ciddi bir havadise kadar her çeşit yazı söz konusudur. Bu yazılar bazen yorumsuz yayımlanırken bazen Güllabi veya Boşboğaz tarafından yorumlandığına da tanık olunur. Hatta gazetede okurların birbirlerine verdiği karşılıklar da yer bulur. Bunların en ilginç 16. sayıda (18 Eylül 1324) yayımlanan bir okur mektubu ile ilgilidir. Bu mektupta Hadiye adlı bir bayan, ninesinin masal anlatırken söylediği “*kalbur zaman*” ifadesinin şerhini, Boşboğaz’dan ister. Boşboğaz ise aynı sayıdaki cevabında açıklama yapmaz, benim ninem “*kanbur saman*” ifadesini kullanırdı, der. Ardından da bu sorunu biz çözemeyeceğiz, bakalım çözebilecek var mı, diye sorar. İşin içine 17. sayıda (22 Eylül 1324) M. Necati, 18. sayıda (25 Eylül 1324) Besime T. imzalı okurlar girer. Karşılıklı cevaplarda sıra, 11 Temmuz’dan sonraki zamanın hangi tabir ile ifade edileceği sorununa gelir. Cevap bilge kişi Boşboğaz’a aittir ve tartışmayı bitirecek cinstedir. 11 Temmuz sonrası için “*Doğru zaman*” ifadesi kullanılmalıdır.

Havadis

Yine hemen her sayıda yer alan bu köşe, kısa uzun birçok havadis içerir ve gazete okurunun dışarıya açıldığı göz olur. Aile bağlarından eğitime, ahlâktan geleceğe, sokakların durumundan binaların görünümüne, siyasetten ticarete pek çok farklı alana ait olan havadisleri yine Boşboğaz veya Güllabi yorumlar. Dolayısıyla yorumlayan kişinin niteliğine göre, yorumlar bazen ciddi bazen ironik olur. Örneğin 7. sayıdaki (18 Ağustos 1324) bir havadiste bir kişinin

yeni doğan kızına “*Hürriyet*” ismini verdiği haber edilir. Bu habere yapılan yorum gayet ironiktir. Bu ismi taşıyan bir kızın zabtı mümkün olmayacağı için, babasının başı derkten kurtulmayacaktır.

Fıkralar

Boşboğaz ile Güllabi’nin sayfalarında oldukça fazla sayıda fıkra neşredilmiştir. Bazen başlıksız bazen “*fikarât-ı mütenevvi’a*” başlığı verilen bu fıkra köşelerinde 16. sayı ile birlikte bir değişiklik söz konusu olur. (18 Ağustos 1324) Bu sayıda önce Nasreddin Hoca fıkraları övülür. Ardından sıra ile bir Nasreddin Hoca fıkrası verilir bir bu fikranın şerhi yapılır. Şerhler elbette ki *Boşboğaz*’a aittir. 17. sayı ile (22 Eylül 1324), 20. sayılarda (2 Teşrin-i Evvel 1324) köşelerin başlığı, “*Şerh-i Hoca Nasreddin*” şeklindedir ve oldukça büyük puntolarla yazılmıştır

Boşboğaz ile Güllabi’nin sayfalarında bu kalıcı başlıklar yanında; bilmeceler (örneğin 28 Ağustos tarihli 10. sayıda), ihtarlar (örneğin 2 Teşrin-i Evvel 1324 tarihli 20. sayıda) da söz konusudur. Gazetede özellikle son sayılarda, ilan ve reklâmlar da çoğalmıştır. Örneğin 32. sayıda (17 Teşrin-i Sani 1324) Kâğıtçı Hilmi’nin dükkânındaki malzemelerin kalitesi övülür. 23. sayıda ise (13 Teşrin-i Evvel 1324) hem ilk hem son sayfada aynı kitabın tanıtımı yapılır. Bu kitap “*Hatırat-i Niyazi*” başlığını taşımaktadır ve “*Hürriyet kahramanı*” Resneli Niyazi Bey’e aittir.⁴

6.Boşboğaz ile Güllabi’nin Yayın Politikası

Toplam 36 sayı yapmış olan *Boşboğaz ve Güllabi*’nin, ilk sayıdan son sayıya kadarı üzerinde durduğu iki temel mesele vardır. Bunlar: a) Matbuanın durumu b) Aktüel zamanın sosyal ve siyasi problemleridir. Bu iki mesele gazetenin yayın politikasını da belirler. Öyle ki belirlenen başlıklar yanında, nadir rastlanan köşelerin de temel konusu bu iki meseledir.

6.1. Matbuatın Durumu

Gazetenin 1. sayısındaki “*İlk İfade*”de (24 Temmuz 1324) *Boşboğaz*’ın günün gazetelerinden alıntılar yapacağı ve bazen de basın ortamına dokundurmalarında bulunacağı söylenir. Ardından da; “*Boşboğaz’ın sözlerinde kimseye karşı şemme-i gazez yoktur.*” denir. Gerçekten de istisnasız her sayısında gazete, yazar ismi vererek matbuat ortamına dokundurmalarında bulunan gazetenin, sert üslûbuna rağmen, kendisine özel hedef seçtiği bir gazete veya gazeteci yoktur. Sözler tüm basına, tüm yazarlara yöneliktir.

⁴ Alpay Kabacalı, bahsi geçen kitabın, II. Meşrutiyet döneminde çıkan önemli kitaplardan olduğunu belirtir. (2000: 144) Sina Akşin ise Niyazi Bey’in hatıraları dışında İttihat ve Terakki’nin faaliyetlerini içeren bir eser basılmaması kararının Cemiyet’e ait olduğunu söyler (2009: 172) Bilindiği gibi Niyazi Bey, maiyetindeki askerlerle Resne’de dağa çıkmış ve meşrutiyet ateşini fiilen yakmıştır. (Akşin, 2009: 127).

13. sayıda (8 Eylül 1324) “*Ciddi Fakat Hasta Gazetelerden Birinin Vasiyetnamesidir*” başlıklı yazıda, yayın hayatından çekilme kararı alan bir gazete kurgulanır. Bu gazete önce durum tespiti yapar: “*Kânun-u Esâsî ilan edildi. Gazetecilerde bir tuğyan hâsıl oldu. Kalemlerine ne gelirse savuruyor idiler... Türlü namda, türlü şekilde, hata türlü renkte gazeteler çıktı, çıkıverdi. Sihir-amiz bir sür’atle bir günde yeni birkaç gazete ismi işitiliyordu.*”.

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra, yıllardır biriken enerjinin dışarıya dökülebilmesi için, basının vasıta kılındığı hatırlanınca hasta gazetenin tespitlerinin doğruluğu kabul edilmelidir. Fakat gazete, basındaki bu hareketliliğin olumsuz sonuçları olduğunu da gözlemleyebilmiştir. Şöyle ki halk bunları okumak bir yana, isimlerini akılda tutmaya çalışmaktan dahi yorgun düşmüştür. Buna, gazetelerin uzun ve sıkıcı makaleler yayımlamaya başlaması eklenince ortama keşmekeş hâkim olmuş ve kendisi gibi gazeteler birer birer sağlıklarını kaybetmeye başlamıştır. Bu nedenle bu hasta gazetenin, gazete çıkarma niyetinde olanlara yönelik nasihati, ortamdaki köklü gazetelerle yarışabilecek gücü bulunca faaliyete geçmeleridir. Yayındaki gazetelere yönelik nasihati ise okurun tahammül sınırının zorlayacak uzun makaleler neşretmemeleridir.

Yine 23. sayıda (13 Teşrin-i Evvel 1324) Güllabi ile Boşboğaz arasındaki muhavere de bir gazetenin kapanma riskine karşı ne yapması gerektiği tartışılır. Buna göre bizim gazetelerimizin temel problemi, dört satırla ifade edilebilecek bir haberi, dört yüz sayfalık makale halinde işlemeleridir. Hâlbuki kısa ve öz yazmak gerekir. Dolayısıyla basın özgürlüğü yanlış yorumlanmış, işin ehli olmayanların gazeteciliğe soyunması ile de beklenmeyen gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Örneğin 9. sayıda (25 Ağustos 1324) şöhret hırsıyla yanıp tutuşan bir genç, gazetelere gönderdiği makaleler yayımlanmayınca farklı çözüm yolları bulur. Çeşitli gazetelerde yayımlanan makalelerden aşırıldığı cümlelerle yazısını kurmaya çalışır. Bir diğeri de paraya duyduğu ihtiyaç nedeniyle aşırma işine girer. Okuduklarının başından sonundan ortasından kestiği cümleleri birleştirerek yazar yazılarını.

Örneklenen bu yazılarda olduğu gibi, farklı birçok yazıda da matbuat ortamının ciddi problemleri ciddi bakış açılarıyla ortaya konur. Fakat son tahlilde *Boşboğaz ile Güllabi* bir mizah gazetesidir. Mizah, kişilerin gerilimini azaltmak, korku, düşmanlık, öfke gibi duygularını dindirmek görevi üstlendiğine göre de (Klein, 1999: 22) sıra matbuat ortamının bu ciddi problemlerine mizahi bir yaklaşım sergilemeye gelir. Ne de olsa mizah, işler yolunda gitmediğinde, başvurulabilecek en uygun yardımcı enstrümandır. İşte gazetenin 28. sayısında (3 Teşrin-i Sani) yer alan ve “*Sirkeci Matbuat Lokantası*”ndaki günlük menüyü içeren yazı, ciddi uyarılarının karşılık bulmadığını gören Boşboğaz’ın, çözümü mizahta bulmasının sonucudur. Menüde dönemin önemli gazeteleri, yemek isimleri ile anılır:

“Tercüman-ı Hakikat Düğün Çorbası,

Saadet Bulamacı

Tanın Beğendisi,

Sabah Kızartması,

İkdam Sakalı Pilavi”...

Mizah, kişi ve toplumun günlük görüşleri, zorlu anları yumuşatmasına yardımcı olmakla birlikte (Klein, 1999: 19) matbuat ortamının günden güne kötüye gitmesi, Boşboğaz’ın mizahi üslubunda sert bir tavır takınmasına neden olur. İttihat ve Terakki Cemiyetinin gireceği ilk seçimde aday olarak kimi belirleyeceği sorunu, ülkenin önemli bir sorunudur ve gazetecilerden de aday olmak isteyenler vardır. 14. sayıda (11 Eylül 1324) ve üstelik Boşboğaz’ın savaş açtığı hafiye teşkilatının iki üyesi arasındaki mektuplaşma, gazetenin mizahi tondaki sertliğine uygun cümleler içerir. Mebus adayları için çırpınan gazeteciler, kimseyi incitmemek adına dikkatli davranmaya başlayınca hafiyeler bile Meclis-i Mebusan’ın açılmasını dört gözle bekler olmuşlardır. Belki de bu gazeteci milletvekilleri aracılığı ile eski haklarına kavuşabileceklerdir. (!) 30. sayıda (10 Teşrin-i Sani) yer alan ve gazetecilere hitaben söylenen “Biz bunları her türlü hiss-i menfaatten ‘ârî, sırf hadim-i memleket tanıyoruz” şeklindeki cümle ise gelinen noktadaki hayal kırıklığının dışavurumudur. Söz konusu cümle karşılığında, gazetecilerin “ekmek kavgası” peşine düştüklerinin belirtilmesi ise İttihat ve Terakki Cemiyetinin, önceki yönetimde olduğu gibi, basını rüşvetle susturmaya çalıştığına dair bir işaret gibi durmaktadır.

6.2. Günün Sosyal ve Siyasi Meseleleri

24 Temmuz 1324 tarihli ilk sayıda, Boşboğaz’ın gerekli gördükçe ciddi makaleler de yayımlayacağı belirtilir. Fakat gazetenin ironik tavır takınmadığı tek ciddi makalesi, “Boşboğaz’ın Ciddi Makalesi” başlığında ve yine bu sayıda yayımlanır. Meşrutiyet’in ilanı henüz çok yeni bir hadise iken yayımlanan makale, eski sistemin ve yönetimin aksayan yanlarını ortaya koyma çabasıdadır. Buna göre ülkede; zaptiye, jandarma, mahkeme vardır fakat bu kurumların işlevselliği söz konusu değildir. Halkın büyük baskı altında tutulduğu bu dönemde can ve mal güvenliğinden bahsetmek de mümkün değildir. Boşboğaz bu makalede belirlediği aksaklıklar için iki sorumlu kurum tayin eder ve neredeyse tüm sayılarında bu kurumlara yönelik ironik tacizlerde bulunur. Bunların ilki hafiye teşkilatıdır.

Boşboğaz’ın hafiye teşkilatına yönelik eleştirileri için örnek sayılar arasında 4, 12, 29. sayılar akla gelir. 4. Sayıda (7 Ağustos 1324) “hafiye” sözcüğünün Arapça olup olmadığı sorusu

ile başlayan muhaverede, jurnalcilerin halkı nasıl korkuttuğu, kurdukları korku imparatorluğunu ayakta tutmak için nasıl asılsız jurnal topladıkları anlatılır. Buna göre jurnal işi öylesine sulandırılmıştır ki hükûmetin nazırları -kendileri de jurnalciler oldukları halde- maiyetlerindeki hafiyelerden korkak hale gelmişlerdir.

12. sayıda (4 Eylül 1324) başlıksız olarak yayımlanan yazı ise bir hafiyenin jurnale gerek kalmadan “*merhaba*”sı ile haraca bağladığı bozacının korkularını anlatır. 29. sayıda ise korkular ve kuruntular içinde kalan bir hafiyedir. (6 Teşrin-i Sani 1324) “*Bir Hafiyenin İtirafı*” başlıklı yazıda bir hafiyeye, devr-i istibdatta ne kadar rahat olduğunu hatırlayarak üzülmemektedir. Hürriyet, bütün imkânları elinden almıştır. Örneğin artık karşı yakaya geçmek için arabacıya para vermesi gerekmektedir.

Boşboğaz bu jurnal teşkilatını, eski yönetimin paşa ve nazırlarının şımarttığını düşündüğü için, onun eleştirisi oklarını çevirdiği ikinci kurum, siyasîler olur. Gazetenin, eski yönetimin üyelerine yönelik tahlillerini en toplu şekilde 30. sayıda yer alan bir müktesebatta buluruz. Bu alıntı *İkdam*’dan yapılmış olup *İkdam*, eski hükûmetin Yeni Türklere bozuk bir maliye, boş bir hazine, gayet ağır şartlar bıraktığını yazmıştır. Boşboğaz, *İkdam*’a katılır fakat bu tahlilleri eksik bulur. Çünkü *İkdam* bu eski hükûmetin aynı zamanda “*viran bir memleket, çürük bir bahriye, pamuk ipliğine bağlanmış bir siyaset, yalnız haritalarda gösterilmiş memalik... hepsi kullanılsa bizim gibi beş hükûmet idare edecek me'murin*” bıraktığını yazmamıştır.

Gazete, eski hükûmetin üyelerini kimi zaman isim vererek anar. Sultan Abdülhamit’in akıl danıştığı önemli isimlerden olan ve dönem gazetelerinin de eleştirisi konusu olan Ebü'l Hüda Efendi (Çeviker, 1988: 27) Boşboğaz’ın da diline en çok doladığı kişidir. 7. sayıda yer alan müktesebatta (18 Ağustos 1324), *İkdam* tutuklu bulunan Ebü'l Hüda Efendi’nin, Sadrazam Kamil Paşa’dan af dilediğini ve Mısır’a gitme izni istediğini yazmıştır. Bunun üzerine Boşboğaz; “*Dağları aştı kurtulamadı/Mısır’a kaçtı kurtulamadı*” mısraları ile başlayan bir şiir yazar.⁵

Bu noktada ilginç olan gazetenin eski nazır ve paşalara ağır eleştiriler yöneltirken, iktidarın asıl sahibine, Sultan Abdülhamit’e karşı farklı tavır takınmasıdır. Devir, İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı basın, Sultan’ı ağır ithamlarla hedef aldığı, Abdülhamit karikatürleri

⁵ Bahsi geçen Ebü'l-Hüda Efendi’yi Sultan Abdülhamit de gözden çıkarır. Bu zat, ancak yeni hükûmete büyük paralar bağışlayarak hapisten kurtulur.(Akşin, 2009: 142)

yayımladığı bir devirdir.⁶ Örneğin yurt dışı menşeli Tokmak gazetesi Sultan'ı “*şiddet içeren, ölçüsüz bir üslup, intikam ve nefret*” duygularıyla anmaktadır. (Tiken, 2015: 411).

Boşboğaz ile Güllabi'de ise sadece 8. sayıda (21 Ağustos 1324) Sultan Abdülhamit karikatürü söz konusu olur. Bu karikatürde büyük bir buruna çivi çakmaya çalışan ustanın resmedilmiş olması, Sultan'ı hatırlatmaktadır.⁷ Aslında gazetenin Sultan'a yönelik bu ölçülü tavrı şaşırtıcı değildir. Çünkü gazete daha 2. sayıda (31 Temmuz 1324) konuyla ilgili tavrını netleştirmiştir. Şöyle ki Sultan Abdülhamit, Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, “*Bütün efradı millet Terakki ve İttihat Cemiyeti azâsındandır. Ben de reisleriyim. Artık birlikte çalışalım, vatanımızı ihya edelim*” şeklinde bir beyanda bulunur. (Akşin, 2009: 145) Bahsi geçen 2. sayıda bu beyanat aynen nakledilir ve bir yorum yapılır. Buna göre halk padişahına, padişah ise halkına kavuşmuştur. Yorumda bu iki unsurun birbirine soğuk davranmasına sebep olanlara ise beddua edilir. Dolayısıyla *Boşboğaz ile Güllabi* gazetesinin, Sultan Abdülhamit'in çalışma arkadaşlarına sert eleştiriler yöneltirken Sultan'a ölçüyle yaklaşması, anlaşılabilir bir olgu haline gelir.

Meşrutiyet öncesine yaklaşımını bu şekilde tahlil ettiğimiz gazete, zaman içinde Meşrutiyet sonrası da eleştirmeye başlar. Gazetenin belki de en ironik fakat aynı zamanda en sert olduğu mevzu, ironinin doğası ile de bağdaşır. İroni, “*geldiğimiz yerle, geleceğimizi düşündüğümüz yerin birbirinden çok farklı olduğunu ve bu iki öge arasındaki büyük farklılığı*” işaret eder. (Klein, 1999: 78) Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyeti bu ironik eleştirilere, vaadettiği nokta ile gelinen nokta arasındaki büyük fark nedeniyle konu olur. Bu fark, tarihsel süreçle ilgili olup ayrı bir parantez açılarak tahlil edilmesi gereken bir mevzudur. Şöyle ki İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'in ilanını sağlayan kadrosuna rağmen, 1913 yılına kadar iktidarın sadece ortağı olarak kalır. Sina Akşin'in bu dönemin, Cemiyet'in “*denetleme iktidari*” dönemi olduğu yönündeki ifadeleri bu açıdan uygun bir adlandırmadır. Cemiyet bu dönemde hükûmete dışarıdan müdahale eder, yönetimi ele almak yerine, kimisi Meşrutiyet öncesinde de hükûmet üyesi olan, nazır ve paşaları görevden almaz. Akşin'e göre, bu durum; cemiyet kadrosunun tecrübesizliği, bu kadronun makam mevki hırsında olmaması, sarayın mutlak varlığını devam ettirmesi, ülkenin bulunduğu bunalımın cemiyet kadrosuna hareket imkânı tanımaması gibi etkenlere bağlıdır. (2009: 257-367).

⁶ Turgut Çeviker'in II. Meşrutiyet dönemi karikatürcülüğünü konu aldığı eseri bu tarz birçok örnek barındırmaktadır. ÇEVİKER, Turgut (1988). Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü. Meşrutiyet Dönemi. İstanbul: Adam Yayınları.

⁷ Daha önce, 8. sayıdaki askerle ilgili bir yazıdan dolayı Hüseyin Rahmi'nin 9. sayıda özür dilediğini ve gazetenin kanuni takibata uğradığını belirtmiştik. Yine aynı sayıdaki bu karikatür de bahsi geçen takibatın nedenlerinden biri olsa gerektir.

Boşboğaz ile Güllabi gazetesi ise tarihsel süreci bu kadar geniş bir perspektifte ele almadığı için, Cemiyet'i günlük siyasî hadiselerden yola çıkarak yargılar. Buna göre Cemiyet, yönetim kadrosunu yenilemesi, “*devr-i sabık*” üyelerini azletmesi gerekirken aksi yönde davranmakta, bunları siyasî arenada tutmaya devam etmektedir. Konuyla ilgili örnekler gazetenin 14., 27., 28., 30. sayılarında yayımlanan yazılardan takip edilebileceği gibi, 35. sayıda (27 Teşrin-i Sani 1324) yer alan “*Mikroplar Hakkında Bir Konferans*” başlıklı yazı en uygun ve en ironik örnektir. Yazıya, herkesin bildiği mikroplardan değil; “*sizin ve benim gibi kaşlı, gözülü, elli, ayaklı mikroplardan*” bahsedeceğini söyleyerek başlayan Hüseyin Rahmi, belli ki bu mikroplardan oldukça rahatsızdır. O, mikroba benzeterek işaret ettiği bu devr-i sabık üyelerinin “*tebdil-i meslek û şekl ve hey’et ederek içimizde dolaşmasına*” karşıdır. Bu kesimin İstanbul’da hâlâ rağbet görmesi, dolayısıyla halk için hâlâ tehlike oluşturması ise Hüseyin Rahmi’yi rahatsız eden en önemli noktadır.

Boşboğaz ile Güllabi’nin sosyal siyasî meselelere ilgisi, eski ve yeniye dair tespit ve karşılaştırılmalarından ibaret değildir. Kamuoyunu meşgul eden farklı meseleler de gazetenin sayfalarında yankı bulur. Ülke, meşrutiyetin vadettiği özgürlüğü fırsata çevirme girişimlerine tanıktır. Örneğin kadınlar özgürlük isteklerini açıklamışlardır. Demiryolu, İdare-i Mahsusa, Feshane işçileri ise çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla grev yapmaktadır. *Boşboğaz* bu iki mevzuya da ironik yaklaşır. Örneğin 7. sayıda (18 Ağustos 1324) “*Heybeliada Merkezleri*” de grevedir ve adayı yangın yerine çevirmişlerdir. 32. sayıda ise (17 Teşrin-i Sani 1324) bir anne ile kızı arasında geçen diyalogdan yola çıkılarak kız çocuklarının eğitimi meselesine değinilir.

Osmanlı Devleti toprak kayıpları yaşamakta, ülke kamuoyu bu durumdan rahatsız olmaktadır. *Boşboğaz ile Güllabi*, durumdan pay çıkarır ve bu konuları da işler. Şöyle ki 5 Ekim 1908’de Bulgaristan bağımsızlığını ilan eder. Bir gün sonra da Avusturya-Macaristan Hükûmeti, Bosna-Hersek’i işgal eder. Osmanlı halkı gelişmeler üzerine Avusturya mallarını boykot kararı alır. Başarıyla uygulanan boykot sonrası Avusturya, Osmanlı Devleti ile masaya oturmak zorunda kalır. (Akşin, 2009: 151-153) Gazetenin Bulgaristan vak’asına yaklaşımı duygusal bir ton taşır. Örneğin 32. sayıda (17 Teşrin-i Sani 1324) coğrafya dersinde geçen bir diyalog kurgulanır. Bu diyalogda çocuklar harita önünde, hocaya, Bulgaristan’ın artık Osmanlı topraklarını işaret eden renkle gösterilmediğini söylerler. Hoca onlara, merak etmemelerini, çünkü bugünün çocuklarının yarın Bulgaristan’ı eski rengiyle işaret etmeye muvaffak olacağını söyler.

Bahsi geçen boykot olayı ise gazetenin birçok sayısında işlenir. 21. sayıdaki (6 Teşrin-i Evvel 1324) “*Boykotajın Telakk-i Diğeri*” başlıklı yazı ile son sayıda yer alan Güllabi imzalı şiir

(1Kanun-u Evvel 1324) konuyla ilgili öne çıkan örneklerdir. Boykotun, yerli sanayi kurulmasına, örneğin fes üretimine geçilmesine katkı sağlamış olmasına vurgu yapan “Fes, Kalpak” başlıklı bu şiirin birkaç mısraı şöyledir.⁸

“Üç ay oldu başımızdan biz atalı fesleri
Nemseliler çıkarıyor şimdi garip sesleri
Vatandaşlar! benim size bir ufacık sözüm var
O söz şu ki: İttihada, ittifaka lüzum var.”

7.Boşboğaz ile Güllabi’de Karikatür

Sina Akşin, Meşrutiyet dönemi basının önemli görevler üstlendiğini düşünür. Buna göre dönem basını “meşrutiyeti tanıtmak ve öğretmek, sonra da onun lehinde propaganda yapmak... Ayrıca meşrutiyeti muhtemel saldırılara karşı korumak” durumundadır. (2009: 146) Boşboğaz ile Güllabi’nin 7. sayısında (18 Ağustos 1324) belki de Namık Kemal’in *Hürriyet Kasidesi*’nden ilham alınarak resmedilen bir kadın, elinde süpürge ile temizlik yapmaktadır. Hürriyet’in temsilcisi bu kadının süpürdüğü de belli ki “Devr-i İstibâd”ın paşalarıdır. Boşboğaz’ın bu paşalara savaş açtığı düşünüldüğünde bu karikatürün Sina Akşin’in belirlediği maddelere uygunluğu da ortaya çıkar.

⁸ Gazetenin farklı nüshalarında da imzasız olmakla birlikte, Hüseyin Rahmi’ye ait olduğu anlaşılan şiirler vardır. 32. sayıda (17 Teşrin-i Sani 1324) 33. sayıda (20 Teşrin-i Sani 1324) 35. sayıda (27 Teşrin-i Sani 1324) yer alan şiirler, sosyal hicivler içerir. Bu durum, Fervziye Abdullah Tansel’in, Hüseyin Rahmi’nin mizahi şiir yazma konusunda başarılı olduğu yönündeki teziyle de uyusmaktadır. (1993: 658)

Yine 36. sayıdaki (1Kanun-ı Evvel 1324) karikatürde de hürriyetin topluma benimsetilmesi gerektiği yolunda bir mesaj vardır. Bu karikatürde meydana bir saat söz konusu olup karikatürün altındaki yazıda bu saatin her çeyrek saatte bir “*hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet*” kelimelerini gösterdiği yazmaktadır. Toplumdaki herkes saatini bu saate göre ayarlamalı, yani söz konusu kelimeleri hayat tarzına yansıtmalıdır.

Turgut Çeviker ise basının görevine karikatür bağlamında yaklaşır ve Meşrutiyet karikatürünün “*halkın sınırsız özelemlerini dile getirmekle yükümlü*” olduğunu belirtir. (1988: 37) Tanzimat döneminde daha çok Ermeni sanatçıların ürünü olan karikatürler, (Çeviker, 1988: 17) Osmanlı halkının bu sanat ile tanıştığını ortaya koyar. Fakat Sultan Abdülhamit döneminde özellikle mizah basınına karşı takınılan sert tavır, halkın karikatür ile de bağını kesmesine neden olur. Bu açıdan karikatür Meşrutiyet sonrasında, Çeviker’in de belirttiği gibi, yüklendiği mesajlar ile önemi artan bir sahadır. Karikatür sanatının II. Meşrutiyet döneminde “*bir devrim*” gerçekleştirmiş olması da bu görevle ilgili olsa gerektir. (Çeviker, 1988: 17) Çeviker’e göre devrim, karikatürün bu dönemde yazılı mizah ile savaşıcağı güce ulaşması, ondan bağımsız var olma mücadelesi vermesi, kaynaklıdır. (1988: 18).

Boşboğaz ile Güllabi’nin dönemindeki mizah basınından ayrık olmaması, karikatür sanatına yaklaşımını da etkiler. Yani karikatür bu gazetenin de vazgeçilmezidir. Nitekim Turgut Çeviker *Boşboğaz ile Güllabi*’yi, yayımladığı karikatürler açısından “*Batılı Modern Mizah*” örnekleri arasında sayar. (1988: 20) Çeviker’e göre Boşboğaz’ın karikatürleri yalın çizgileriyle, güçlü anlatımıyla dikkat çekmektedir. (1988: 135).

Gazetenin karikatürleri dikkatle incelendiğinde, bu karikatürlerin çarpıcı mesajlar içerdiği anlaşılabilmektedir. İlk sayıdan son sayıya kadar, karikatürden vazgeçmeyen gazetede karikatürler farklı sayfalarda farklı sütunlar işgal edebilmektedir. Yine karikatürlerin sayısı da değişmekte, bazı nüshalarda bir karikatür var iken bazı nüshalarda birden çok karikatür göze çarpmaktadır. Çoğunlukla imzasız olan bu karikatürlerin ancak birkaçının altında net okunamayan imzalar vardır. Turgut Çeviker bu imzaların Mim Naci’ye ait olduğunu belirtir. (1988: 133) Meşrutiyet karikatürünün “*altyazı, sohbet*” ilkesine bağlı olan gazetede (Çeviker, 1988: 55) karşılıklı konuşmaların veya bilge bir kişi tarafından yapılan açıklamaların yer almadığı karikatür yok gibidir.

Genel niteliği bu şekilde belirlenebilecek olan *Boşboğaz* karikatürlerinin önce çıkan bir tavrı da gazetede işlenen konularla paralellik göstermesidir. Daha doğrusu Hüseyin Rahmi ilgili sayıda hangi sosyal siyasi meseleye değinmiş ise yayımlanan karikatür/karikatürler de o meseleyle ilgili mesajlar söz konusudur. Bu meseleler yukarıda; a)matbuat, b)aktüel problemler şeklinde belirlendiğine göre de *Boşboğaz* karikatürlerinin bu iki sahada yoğunlaştığını tahmin

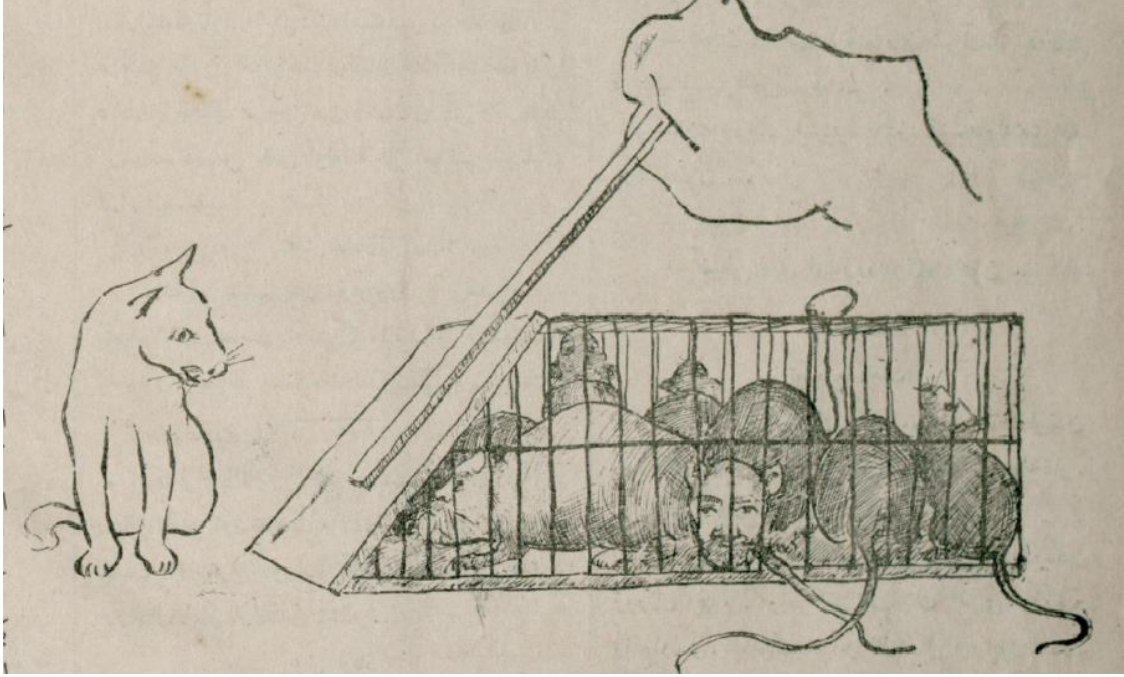
etmek zor olmasa gerektir. Örneğin 14. sayının son sayfasında yer alan karikatürde (11 Eylül 1324) bir hasta ve başında iki kişi resmedilir. Bu sağlıklı insanlar, hastanın çok gazete okumaktan dolayı rahatsızlandığını, “*matbuat hazımsızlığına*” tutulduğunu düşünmektedirler.

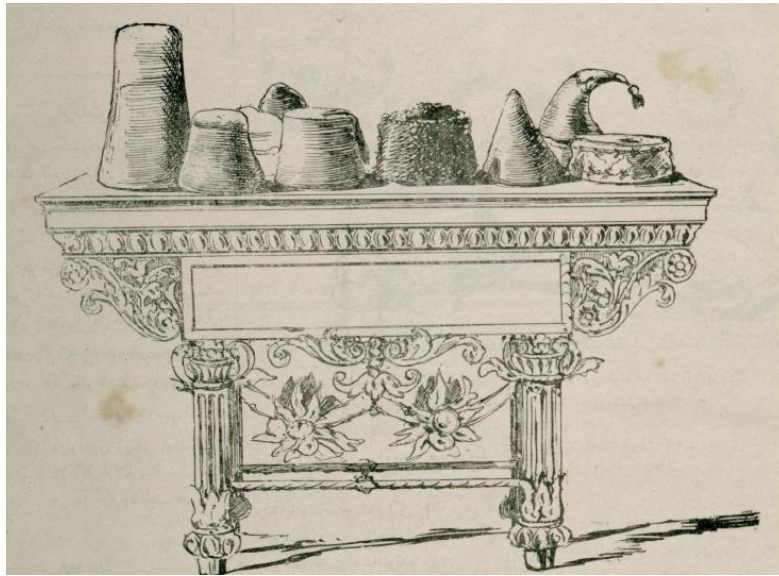
22. sayının son sayfasında yer alan (9 Teşrin-i Evvel 1324) karikatür ise İttihat ve Terakki'nin basına karşı sertleşen tutumunu hicveder. Evvelce, içtikleri hürriyet nargilesinden zevk alan gazeteciler, nargile sertleştiği için huzursuzdurlar.

Gazetenin aktüel ile ilişkili karikatürlerinde ise, yazılarda olduğu gibi, hafiyeye teşkilatı, İstibdat paşaları hicvedilir. Örneğin 7. sayının (17 Ağustos 1324) son sayfasındaki karikatürde kapana kısılmış fareler söz konusudur. Bu farelerin devleti ve milleti delik deşik ettiği şeklindeki açıklama, akla İstibdat yöneticilerini getirir.

Gazete karikatürleri, boykotaj meselesi ile Bulgaristan hadisesine yönelik de sert mesajlar içerir. Örneğin 24. sayının son sayfasında (20 Teşrin-i Evvel 1324) bir mağazaya Avusturya malı sattığı için girmekten korkan kahraman söz konusudur. 26. sayının 3. sayfasındaki karikatür ise (27 Teşrin-i Evvel 1324) boykot sonrası gelişen fes sanayii ile ilgilidir.

Bunlar dışında kadın özgürlüğü, Meşrutiyet öncesi ve sonrasına ait yaşam stili kıyaslamaları gibi mevzular içeren karikatürler de çoğunluktadır.

Sonuç

Sultan II. Abdülhamit'in otoriter bir devlet anlayışı güttüğü uzun yıllar sonunda ilan edilen II. Meşrutiyet, halkta olduğu gibi, ülkenin entelektüel kesiminde de büyük coşku yaratır. Kızgınlığı, nefreti, eleştirisi, yani söyleyecek sözü olan ve bunları yıllardır içinde saklı tutan herkes, yazıp çizmeye başlar. Dolayısıyla basın yayın faaliyetleri büyük bir ivme kazanır. Fakat bu ivme beraberinde kaosu da getirir ve ancak benzerleri içinde sınırlanabilen örnekler tarihe geçer. Meşrutiyet'in hemen ardından yayıma başlayan, döneminde çok ilgi gören ve 36 sayı yapmasıyla kalıcı kabul edilebilecek bir yayın hayatı olan *Boşboğaz ile Güllabi* bu tarz bir örnektir.

Bir mizah gazetesi olan *Boşboğaz ile Güllabi'de*; havadis, müktesebat, muharrerat, muhavere gibi değişmeyen başlıklar söz konusudur. Gazete birçok fıkra, bilmece, ilan ve reklam da yayımlamıştır. Bütün bunlar, imzalı birkaç köşe ve yazı hariç Hüseyin Rahmi'nin kaleminden çıkmış örneklerdir. Dolayısıyla gazetenin sahibi ve başmuharriri olan Hüseyin Rahmi'nin gazetede güttüğü mizah anlayışı, roman ve hikâyelerindeki mizah anlayışından farklı değildir. Gerektiğinde sert, gerektiğinde duygusal bir tona sahip mizahi yazılarda Hüseyin Rahmi'nin amacı daima toplumsaldır. Bu amaçlar, hürriyetin değerinin kavratılması ve muhafazası için kamuoyu yaratma hedefinden başlar, halkın haber alma özgürlüğüne kadar uzar. Bu nedenle, siyasi kadronun yanlışlarından dış politikadaki gelişmelere, İstanbul halkının günlük sorunlarından bu sorunların çözümüne kadar, dönemin neredeyse her teferruatı gazeteye yansır. Bunda Hüseyin Rahmi'nin toplumdan yükselen sesi sağlıklı tahlil edebilmesinin rolü büyüktür.

Dönem, elde edilen özgürlüğe rağmen, sancılı bir dönemdir ve mizah toplumsal sancıların etkisiz kılınması adına önce kişilerin ve kurumların kendilerini eleştirmeleri gerektiğine inanır. *Boşboğaz* gazetesi tam da bu yüzden dönemin matbuat ortamını ve üyelerini birçok yazıda ironik biçimde eleştirir. Dolayısıyla *Boşboğaz* eleştirisinde, siyaset ve matbuat iki temel mevzudur. Aynı şekilde mizahi yapısını karikatür sanatıyla destekleyen gazetede, karikatürler de bu iki temel mevzu etrafında şekillenir. Bu varılan yargılar basın tarihimizin ve mizah geleneğimizin önemli bir üyesinin tanıtımını sağlamıştır.

Kaynaklar

- AKŞİN, S. (2009). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- ALTIN, H. (2014). *II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Mizah Basını*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- BOA. DH. MKT 02720
- BOA. DH. MKT 02726
- Boşboğaz ile Güllabi* (1324) Sayı 1-36.
- BOZASLAN, M. (2016). II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Gazeteciliğine Bir Örnek; Eşek Gazetesi. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. C.2, S.3, s.155-167.
- ÇEVİKER, T. (1988). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü. Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- ERTUĞ, H. R. (1970). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- GEVGİLİLİ, A. (1983). Türkiye Basını. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları. s.201-228.
- GÜRPINAR, H. R. (1995). *İki Hödüğün Seyahati, Kesik Baş*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mektupları ve Tiyatro Eleştirileri. (1998). Hzl. Abdullah-Gülçin Tanrıninkulu. İstanbul: Özgür Yayınları.
- KABACALI, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- KLEIN, A. (1999). *Mizahın İyileştirici Gücü*. İstanbul: Epsilon Yayınları
- KORTANTAMER, T. (2014). Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi. *Türkler*, Cilt 11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 605-621.
- ORAL, F. S. (1967). *Türk Basın Tarihi*. Ankara: Yeni Adım Matbaası.
- SEVENGİL, R. A. (1944). *Hüseyin Rahmi Gürpınar*. İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- TANSEL F. A. (1993). Hüseyin Rahmi. *İslam Ansiklopedisi*. C.5, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- TİKEN, S. (2015). Cenevre'de Bir Jön Türk Mizah Gazetesi: Tokmak. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, s.403-415
- TOPUZ, H. (2011). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- VARLIK, M. B. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları. s.1092-1100.